

УДК 378.147:316.454.5

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Остапенко С.А.

У статті визначаються та конкретизуються дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей та шляхи їх реалізації в процесі самостійної навчальної діяльності.

Ключові слова: дидактичні умови, контамінація, інтенсифікація, комплементарність, соціальна поведінка.

В статье определяются и конкретизируются дидактические условия формирования социальной компетентности студентов филологических специальностей и пути их реализации в процессе самостоятельной учебной деятельности.

Ключевые слова: дидактические условия, контаминация, интенсификация, комплементарность, социальное поведение.

The article determines and specifies didactic conditions for forming social competence of philology students and describes ways of providing favorable conditions in the process of self-study.

Key words: didactic conditions, contamination, intensification, complementation, social behavior.

Основними тенденціями реформування освіти, що впливають із сучасного інформаційного стану суспільства, філософи й соціологи визначають:

- перехід освіти в метаосвіту, в якій основний наголос робиться не на недосяжному завданні засвоєння всіх вироблених людством знань, а на умінні орієнтуватися у швидкозмінюваному потоці інформації, інформаційних технологіях, що відкривають широкі можливості самостійного пошуку потрібних та корисних знань;

- на перший план висувається розвивальна та формотворча функція освіти, яка сприяє, окрім іншого, оволодінню різноманітним спектром інтелектуальних операцій, накопичених людством, гармонійному розвитку інтелектуальних, фізичних, духовних сил особистості [2].

Постановка проблем. Теоретичні розвідки феномену соціальної компетентності та специфіки самостійної навчальної діяльності спонукають до визначення й дослідження дидактичних умов формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Намагаючись конкретизувати дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей, ми виходили з таких вихідних позицій:

а) враховували двоєдину природу соціальної компетентності як соціально-педагогічного фено-

мену, синтезували здобутки компетентнісного підходу;

б) зважали на загальнодидактичну специфіку самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого навчального закладу;

в) брали до уваги основні закономірності фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей, яканині має багатofункціональний, інтегральний характер, на змістовому рівні чільно взаємопов'язані навчальні дисципліни, окремі курси.

Закономірності й специфіка фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей усебічно вивчалася в роботах С.Бернштейна, І.Ігнатової, О.Залевської, І.Зимньої, В.Максимова, В.Молчановського, Е.Штульмана, Л.Щерби, А.Щукіна та ін.

Мета статті – визначити та конкретизувати дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі самостійної навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

“Коли першою і головною метою освіти є духовний розвиток самого індивіда, який отримує цю освіту, на яку він сам вчиться дивитися як на найвище благо, то в такому разі природно й неухильно самі по собі досягаються і бажані соціальні результати”, – зауважував Н.Карєєв. Виходячи зі сказаного вище, ми визначаємо **дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей** як системоутворюю-

вальні чинники, що впливають на формування компонентів соціальної компетентності студентів. До таких умов належать:

1. Дидактична контамінація та інтенсифікація самостійної навчальної діяльності студентів філологічних спеціальностей.

2. Комплементарність форм, методів і прийомів самостійної роботи студентів.

3. Інформативна насиченість самостійної навчальної діяльності.

4. Активація попередньо набутого досвіду соціальної компетентної поведінки у процесі самостійної навчальної діяльності.

Перш ніж ми перейдемо до опису й аналізу дидактичних умов формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей, варто зазначити, що ефективність будь-яких форм і методів навчання у вищому закладі освіти залежить від їх взаємозв'язку та єдності з урахуванням професійної специфіки навчального закладу. Самостійна навчальна діяльність студентів як середовище, в якому формується соціальна компетентність, поєднує комплекс традиційних та інноваційних методів і прийомів.

Термін "контамінація" є запозиченням з філологічної царини. За тлумачними словниками, контамінація – "змішування двох або кількох подій під час розповіді... вкраплювання подробиць однієї події до іншої... виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних... форм, виразів" [1, с. 450]. Контамінований – який виник внаслідок контамінації, а контамінуватися – "утворюватися, виникати внаслідок зближення, поєднання..." [1, с. 450]. **Дидактична контамінація самостійної навчальної діяльності** – доцільне поєднання двох або більше форм самостійної навчальної діяльності, утворення й застосування нового різновиду самостійної роботи внаслідок вкраплення або комбінування різних прийомів. Прикладом дидактичної контамінації можуть слугувати:

- бінарні консультації (викладач здійснює консультування з двома студентами одночасно, в ході полілогу конкретизуються прогалини в знаннях, під час такої консультації студент отримує спрямовану допомогу як від викладача, так і від іншого студента, активуються механізми "пасивного засвоєння" навчальної інформації),

- поєднання репродуктивних та творчих складових навчальної діяльності під час написання студентами рецензій, анотацій, відгуків;

- поєднання планових та випереджувальних завдань самостійної роботи;

- дозоване керівництво і допомога викладача при дистанційній самостійній роботі студента;

- поєднання творчих, дослідницьких елементів та самоконтролю під час самостійної діяльності тощо.

Феномен дидактичної інтенсифікації широко відомий у дидактиці завдяки праці Ю.Бабанського "Інтенсифікація процесу навчання" (1987 р.) та практичній дослідницькій роботі видатного українського педагога В.Шаталова, який в загальноосвітній школі розробив для учнів середньої і старшої шкільної ланки оригінальну систему інтенсивного навчання. В сучасній довідниковій літературі з

педагогіки зазначається, що інтенсифікація як одне із центральних понять теорії навчання є одним із шляхів підсилення, збільшення обсягу навчальної праці та якості навчальної роботи [4, с. 93].

Інтенсифікація з психологічної точки зору (В.Давидов, П.Гальперін, І.Зимня, В.Мухіна) розглядається як сукупність чотирьох параметрів:

а) збільшення обсягу і швидкості засвоєння навчального матеріалу;

б) кількість та варіативність прийомів навчання (вправ);

в) щільність та насиченість спілкування;

г) активізація психологічних резервів того, хто навчається [3].

У широкому розумінні інтенсивне (від лат. *intensio* – "напруга", "підсилення") навчання – це навчання, яке сприяє пришвидшенню, що досягається за порівняно короткий термін, пізнавальному та особистісному вдосконаленню тих, хто навчається, і взагалі всіх суб'єктів навчального процесу. Інтенсивним є таке навчання, при якому на практиці активуються можливості того, хто навчає, і того, хто вчиться.

До інтенсивних методів навчання студентів філологічних спеціальностей, як правило, відносять:

- метод активізації резервних можливостей тих, хто навчається (Г.Китайгородська);

- емоційно-сенсовий метод (І.Шехтер);

- інтегральний метод пришвидшеного навчання дорослих (В.Петрусинський);

- метод занурення (А.Плесневич);

- метод мовної поведінки та ритмопедії (А.Акішина, Г.Бурденюк).

У нашій роботі умова **дидактичної інтенсифікації самостійної навчальної діяльності студентів** покликана забезпечити ефективність формування компонентів соціальної компетентності за рахунок добору й оптимального використання різновидів самостійної навчальної діяльності.

Шляхи реалізації дидактичної інтенсифікації самостійної навчальної діяльності студентів:

- побудова самостійної навчальної діяльності як організованої й контрольованої (переважно опосередковано) послідовності самостійних навчальних дій студентів, що забезпечують оптимальне засвоєння навчальної інформації, формування умінь та навичок, передбачених чинними програмами;

- пошук оптимального співвідношення різновидів самостійної навчальної діяльності та досягнення у такий спосіб максимальних показників швидкості й якості засвоєння знань, умінь, навичок.

- досягнення найбільш повного ступеня відповідності результатів навчання програмним вимогам, відповідності часових затрат діючим нормативам.

Дидактична контамінація та інтенсифікація самостійної навчальної діяльності як дидактична умова формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей є цілком виправданою, оскільки зміст цих умов безпосередньо відбиває сутність комунікативно-діяльнісного навчання, охоплює всі етапи засвоєння навчального матеріалу (первинне ознайомлення, орієнтування, засвоєння, використання, контроль), відкриває широкі можливості для дидактичної творчості викладача у процесі організації та здійснення самостійної діяльності студентів.

Органічно поєднана з попередньою дидактична умова **комплементарності (взаємодоповнюваності) форм, методів і прийомів самостійної роботи студентів**. Підґрунтям комплементарності є побудова навчальної діяльності студентів у прямій відповідності з діяльністю викладача-дослідника, використання елементів навчального співробітництва. Як відомо, професійна підготовка студентів філологічних спеціальностей взагалі та самостійна навчальна діяльність зокрема ґрунтуються на принципах розв'язку сфер індивідуальності, професійно значущих новоутворень: ізоморфізму, інтеграції, саморозвитку індивідуальності, альтернативи. Цими принципами варто послуговуватись, реалізуючи умову комплементарності форм, методів і прийомів самостійної роботи. Принцип ізоморфізму орієнтує викладача на організацію такої самостійної роботи, яка може забезпечити самопізнання, самосвідомість, самооцінку студентів як майбутніх фахівців. Принцип інтеграції відіграє особливу роль самостійної навчальної діяльності в структурі загальної фахової підготовки спеціаліста: насамперед, саме він визначає погляд на розвиток індивідуальності студента щодо єдності всіх її складових цієї підготовки (розвиток професійного мислення, мотивації, педагогічної рефлексії й інших професійно значущих властивостей і якостей). Принцип саморозвитку орієнтує викладача на дії щодо забезпечення самостійної продуктивної діяльності студента. Принцип альтернативи забезпечує студентів можливість вибору змісту, форми, виду, способу самостійної діяльності та часу її виконання. Значення цього принципу полягає в тому, що він дає можливість опосередковано керувати навчальною і навчально-професійною діяльністю студента й на цій основі формувати його соціальну компетентність.

Прикладом комплементарності як дидактичної умови можуть слугувати спеціальні навчальні ситуації, що розв'язуються самостійно студентами під час лекції (лекційна форма доповнюється різновидом самостійної роботи), введення до структури семінарських занять індивідуальних завдань і задач, попередньо запропонованих для самостійного розв'язання, розробка практичного заняття на основі завдань самостійної роботи, що виконувалася з частковою допомогою викладача, введення до структури контрольних практичних занять елементів теоретичного матеріалу, що буде засвоюватись студентами під час лекції тощо.

Формування соціальної компетентності студента набуде результативності при підтримці його прагнення власними силами засвоїти знання, оволодіти оптимальними способами навчальної діяльності й застосувати їх на практиці, заохочення пізнавально-інтелектуальної активності. Такому заохоченню сприяє **інформативна насиченість самостійної навчальної діяльності**.

В нашому суспільстві нині відчутні кожному процеси, пов'язані зі збільшенням інформаційного потоку та використанням сучасних інформаційних технологій. Освітні системи насичуються інформаційною продукцією, в заклади освіти впроваджуються інформаційні засоби, що ґрунтуються на сучасних комп'ютерних досягненнях, використовуються новітні мультимедійні технології. За

допомогою мультимедіа забезпечується інтерактивна дидактична взаємодія. Інформативна насиченість є водночас наслідком процесу інформатизації українського суспільства, застосування новітніх засобів вироблення, переробки, зберігання, розповсюдження інформації в найрізноманітніших її аспектах.

Новітні можливості відкривають широкі перспективи для організації самостійної навчальної діяльності іншого, вищого ґатунку: реальністю сьогодення стають консультації викладача і студентів online, унаочнення навчальної інформації завдяки заздалегідь підготовленим презентаціям, використання в навчальних цілях відео- і друкованої інформації мережі.

З метою формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей варто організовувати самостійну навчальну діяльність у формі інтерактивного діалогу – способу взаємодії суб'єктів навчального процесу за допомогою комп'ютерної техніки та певних програм. На відміну від діалогу, що передбачає заздалегідь заплановані відповіді на текстові команди, "при інтерактивному діалозі передбачаються можливості реалізації навчальної програми у більш вільній формі, тим самим забезпечується вибір варіантів відповідей, режиму роботи" [4, с. 95].

Дистанційна самостійна навчальна діяльність, що базується на використанні сучасних мультимедіа – відносно нова організаційна форма. Вона ґрунтується на інтеграції кращих традиційних методів навчання і нових інформаційно-комунікаційних технологій, принципах самостійного навчання. У межах цього різновиду самостійної навчальної діяльності апробуються нові методи й прийоми, процес самостійної діяльності може відбуватися будь-де і будь-коли, єдина умова – технічне забезпечення доступу до мережі Internet. Серед таких новітніх методів дослідники виокремлюють:

- кейс-методи – сукупність методів самостійної дистанційної роботи, які засновуються на використанні наборів (кейсів) текстових, аудіовізуальних та мультимедійних навчально-методичних матеріалів для самостійного вивчення студентами, під час організації та здійснення консультування;

- тьюторські методи – надання тематичної цілеспрямованої допомоги, патронаж самостійної діяльності студентів за допомогою сучасних комп'ютерних технологій;

- мережеві технології та похідні від них методи – базуються на оперативному використанні матеріалів освітніх сайтів, інструктивних та навчально-методичних матеріалів тощо.

Дидактична умова інформативної насиченості вимагає **активації під час самостійної навчальної діяльності попередньо набутого студентами досвіду соціально компетентної поведінки**. Студент вступає до вищого навчального закладу, маючи за плечима досвід соціальної взаємодії, набутий під час шкільного навчання або під час навчання в інших закладах освіти, інколи – у процесі трудової діяльності. Специфічною особливістю вже набутого досвіду є розуміння соціального престижу вищої освіти. Упевненість у справедливості цього твердження набувається завдяки аналізу особливостей студентства як соціальної групи.

Соціальна студентська група як певна спільнота має ряд ознак, з якими треба рахуватися, формуючи соціальну компетентність студентів: внутрішню організацію, яка складається із органів керування, соціального контролю; наявність групових цінностей, на основі яких розвивається соціальне відчуття спільності, що втілюється у використанні займенника “ми” у повсякденному спілкуванні, а також у формуванні суспільної думки; власний принцип відокремленості, що вирізняє її від інших груп; груповий “пресинг”, себто вплив на поведінку членів групи; спільні мета та задачі навчальної діяльності; прагнення до стійкості та відносної стабільності завдяки механізмам взаємин, що виникають між студентами в ході розв’язання групових завдань, наявність певних традицій.

Вітчизняні дослідники з турботою підкреслюють той факт, що українські студенти відчувають тягар втрати моральних орієнтирів, саме тому викладач

вищої школи повинен виконувати функцію носія позитивних соціальних цінностей. Під час організації та здійснення самостійної навчальної діяльності викладач має враховувати індивідуально-психологічні особливості студентства.

Висновки. Отже, до дидактичних умов формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей належать: дидактична контамінація та інтенсифікація самостійної навчальної діяльності студентів філологічних спеціальностей, комплементарність форм, методів і прийомів самостійної роботи студентів, інформативна насиченість самостійної навчальної діяльності, активація попередньо набутого досвіду соціально компетентної поведінки у процесі самостійної навчальної діяльності. На нашу думку, практична реалізація визначених дидактичних умов може бути забезпечена, якщо задіяти в навчальному середовищі вищого закладу освіти механізми моделювання.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
2. Зимин С. М. Производство и воспроизводство знаний: когнитивно-антропологический аспект : автореф. дисс. канд. филос. наук : спец. 09.00.01 / Зимин Сергей Михайлович. – Саратов, 2004. – 18 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия / Ирина Андреевна Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
4. Щукина Г. И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении / Галина Ивановна Щукина. – М. : Просвещение, 1984. – 176 с.